

1. Шишка О. Без сліду та руїн: Чи мав рацію Ф. Яворський? // Галицька брама. – 1998. – №3. – С. 2–3.
2. Бучко Р. Фортифікації середньовічного Львова // Галицька Брама. – 1998. – № 3. – С. 17.
3. Вуйцик В. Зустріч зі Львовом. – Львів: Каменяр, 1987. – С. 1–4.
4. Шишка О. Форпост на східних рубежах Європи // Вісник Українознавства. – 1996. – № 309. – С. 45–51.
5. Tomkiewicz W. Dzieje obwarowań miejskich Lwowa // Kwartalnik architektury i urbanistyki. – 1971. – № 16. – S. 93–137.
6. Вуйцик В. Галицька брама у Львові // Вісник “Укрзахідпроектреставрація”. – 2004. – №14. – С. 110–112.
7. Стеців Т. Краківська брама в контексті розвитку міських фортифікацій Львова // Вісник “Укрзахідпроектреставрація”. – 2006. – №16. – С. 72–90.
8. Дубик Ю. Матеріали дослідження збережених фрагментів східного прясла третього поясу фортифікацій Львова. Вісник “Укрзахідпроектреставрація”. – 2007. – № 17. – С. 15–26.
9. Вуйцик В. Львівські фіртки. Штрих до історії міських фортифікацій // Вісник “Укрзахідпроектреставрація”. – 2004. – №14. – С. 113–116.
10. Вуйцик В. Міський Арсенал у Львові // Вісник “Укрзахідпроектреставрація”. – 2004. – №14. – С. 104–109.
11. Присяжний К., Казанцева Т., Предко О. Міський арсенал у Львові. Пам’ятка архітектури XVI ст. Реконструкція етапів будівництва // Галицька брама. – № 3 (39), 1998. – С. 6–7.
12. Бевз М. В., Оконченко І. В. Ідентифікація втраченої оборонної архітектури Львова XVII ст.: «Лінія Беренса». // Галицька брама. – № 4–6 (124–126), 2005. – С. 13–19.
13. Пелецишин К. Оборонні укріплення середньовічного Львова (XIII–XV ст.) // Львівський історичний музей: Наукові записки. Вип. II–III. – Львів, 1994. – С. 64–75.
14. Гронський Й. Оборонні споруди середньовічного Львова // Жовтень. – 1979. – № 6. – С. 117–125.
15. Наугольник Д. Зміни в системі міських оборонних мурів Львова в XIV–XV ст. // intkonf.org.
16. Мацюк О. Пам’ятки оборонного будівництва Львова (короткий історіографічний огляд) // Львів: місто – суспільство – культура: зб. наук. пр. / за ред. М. Мудрого. – Львів, 1999. – С. 117–122.
17. Марискевич Т. Г. З історії оборонних споруд Львова XIV–XVIII ст. // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Спец. вип. – Т. III. – Львів, 1999.
18. Лукомський Ю., Шишак В., Осаульчук О. Археологічно-архітектурні дослідження по вул. Руській у Львові 2002 р. // Археологічні відкриття в Україні 2002/2003 рр. – К., 2004. – Вип. 6. – С. 346–350.
19. Терський С. В. Археологічні дослідження // Енциклопедія Львова: у 6-х т. – Т. 1: А-Г. – Львів: Літопис, 2007. – С. 104–112.

УДК 94(477)"16-21"

Б.А. Омельчук

Національний університет “Львівська політехніка”

ВИВЧЕННЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗАМКІВ І ФОРТЕЦЬ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

© Омельчук Б.А., 2012

Розглянуто проблеми вивчення, збереження та використання замків та фортець Західної України у контексті сучасних пам’ятко-охоронних реалій. Висвітлено основні моменти функціонування цих об’єктів та їх місце у системі пам’яток краю.

The subject of the article is the history of castle in the context of military events on the territory of Western Ukrainian region, which took place at the end of XV – in XVII centuries. Main stages of castle functioning and its place in the system of country defence are highlighted.

Серед пам’яток Західної України визначне місце посідають часто збережені лише у руїнах пам’ятки оборонного мистецтва – давні шляхетські садиби, королівські замки та військові фортеці XIV–XIX ст.

Їх ключова роль в історії українських земель є очевидною. Адже замкам Західної України відводилась важлива роль в системі оборони краю від безперестанних набігів ординців у другій половині XV–XVII ст. Саме тоді на українські землі у складі Великого князівства Литовського,

Руського та Жемайтійського та Польського королівства раз-у-раз “татарськими шляхами” напали орди Кримського каганату [2; 23].

Могутні оборонні споруди, якими були замки та фортеці Західної України, що неодноразово витримували облоги та приступи завойовників, сьогодні нерідко підпадають на очак. Справа їх порятунку залежить від інтересу суспільства до цих німих свідків минувшини.

Актуальність дослідження історії окремих фортифікаційних споруд як західноукраїнського регіону, так і України загалом, не викликає сумніву. Сьогодні вони стають предметом поглибленого вивчення вітчизняних та зарубіжних науковців різних спеціальностей, стимулятором розвою модерної української кастеології, пам'ятко-охоронної діяльності, сучасних методів реставрації об'єктів мілітарного призначення, а також розвитку так званого “замкового туризму”.

Питання охорони пам'яток старовини на землях Галичини та Волині гостро постало ще в ХІХ ст., коли в краї виникають перші пам'ятко-охоронні інституції. Історія цього питання неодноразово досліджувалась у сучасній історичній літературі. Цьому питанню присвячені, зокрема, роботи М.В. Бевза, С. В. Гаврилюк, С.В. Терського, В. Чайки, Л. Строцького та інших учених [3; 6; 37; 39]. Однак у вказаних дослідженнях основну увагу приділено пам'яткам архітектури, зокрема, замкам. Недостатньо вивченою залишається діяльність краєзнавців та кастеологів радянської доби.

Мета роботи – відобразити на основі доступних нам джерел та літератури проблеми вивчення, збереження та використання замків та фортець Західної України в історичному аспекті.

Питання історії та охорони цих пам'яток вже тривалий час хвилюють покоління дослідників. Ці проблеми порушувались у історико-краєзнавчих оглядах, здійснених у середині ХІХ ст. М. Балінським та Т. Ліпінським, а згодом численними авторами гасел „Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich“.

Предметне вивчення західноукраїнських замків розпочалося вже на рубежі ХІХ–ХХ ст. Так, цікаві дані про замки Львівської землі знаходимо у працях Л. Харевічової, А. Чоловського, Б. Януша, Б. Сокальського [41–43; 49]. З-поміж наукових праць донині утримує свою наукову вартість дослідження польського історика ХІХ ст. Б. Заморського [52] з історії Помор'янського замку, в якому використано актові джерела, які не дійшли до нашого часу.

Оборонними пам'ятками Волині на підросійській Україні активно цікавилися члени Київського Товариства охорони пам'яток старовини та мистецтва, створеного у 1910 р. [6, с. 248]. Так, наприклад, І. Я. Стеллецький, відомий історик та археолог обстежив замки у Дубно та Клевани, визначив програму збереження цих пам'яток фортифікаційного мистецтва. Результатом звіту дослідника про поїздку було звернення від Ради товариства до начальника Дубнівського гарнізону генерала Л. Де-Вітте стосовно збереження замку як “історичної пам'ятки” [37, с. 44]. Конкретніші наслідки мала доповідь І. Стеллецького у 1910 р. про сумний стан Острозького замку: завдання обстежити замок, накреслити його план та здійснити опис руїн отримав активний член Товариства полковник М.К. Дігерікс, службовець Управління Генерал-квартирмейстера Київського військового округу. Вивчення волинських замків відобразилося на сторінках журналу “Военно-исторический вестник”, який видавало Київське відділення воєнно-історичного товариства [37, с. 45].

Саме у цей час розпочинаються роботи з реставрації Острозького та Луцького замків. Виконання цих робіт пов'язане з іменем волинського спарх'яльного архітектора В. Г. Леонтовича [37, с. 45].

У міжвоєнній Польщі завдання охорони пам'яток історії та культури були у закріплені відповідній статті конституції 1926 р., а також у розпорядженні президента Речі Посполитої від 6 березня 1928 р. Ці завдання виконувалися спеціально створеною з цією метою службою при воеводських управліннях. Вивчення та збереження найважливіших пам'яток, зокрема архітектурних, належало й до компетенції інших установ. Так, у травні 1925 р. з метою збору матеріалів до архіву Міністерства громадських робіт Польщі на Волині фотографування пам'яток архітектури, зокрема й замків, проводив Г. Поддембський [45, с. 4]. 7 липня 1928 р. було видано розпорядження міністра врівизнань та освіти про здійснення реєстру пам'яток [51, с. 123].

17 лютого 1922 р. Міністерство культури і мистецтва було ліквідоване. Усі справи, що стосувалися його компетенції, передавалися Міністерству віровизнань і народної освіти. У 1924–1931 рр. керівництво пам'ятко-охоронною роботою здійснював департамент мистецтва, а в 1931–1936 рр. – департамент культури і мистецтва. У 1936–1939 рр. цю функцію виконував департамент науки і вищих шкіл Міністерства віровизнань і народної освіти.

Територія міжвоєнної Польщі була поділена на вісім округів, на чолі яких стали іменовані міністром окружні хранителі. Так, Львівське воєводство належало до складу V консерваторського округу з центром у Львові, очолюваного Богданом Янушем (В. Карповичем), Волинське воєводство (VI консерваторський округ) з центром у Любліні, очолював Михайло Древко, а Поліське воєводство (VII округ) – Людвік Савицький. З 1923 р. Львівський округ включав у себе Львівське, Тернопільське і Станіславівське воєводства, Люблінський – Люблінське, Волинське і Поліське воєводства; тобто на три воєводства призначався один реставратор [37, с. 50].

У 1927 р. у Любліні був підготовлений реєстр на пам'ятки трьох згаданих воєводств окружним консерватором, інженером-архітектором Єжи Сенницьким. У цьому переліку пам'яток вагоме місце належало замкам. Серед архітектурно-археологічних пам'яток списку слід відмітити "гірку Ягеллонську" – оборонні вали замку середньовічного Любомля, руїни пізньоготичної замкової башти у Дорогобужі, руїни замку у Шпанові з палацом Радзівілів, "шведські вали" у Мощаниці [37, с. 52].

У звіті цього ж консерватора відмічені факти самовільного розбирання пам'яток архітектури, зокрема, Корецького замку. Під контролем місцевих консерваторів вже у 1924–1925 рр. певні консерваційні роботи проводились у кількох замках Західної України, зокрема, в Корці [37, с. 52]. Значні за обсягом реставраційні роботи вдалося провести у замку Збараж. Тоді частково були відбудовані праве і ліве крила замку, відновлена частина склепінь, віконних обрамлень, частково зроблено перекриття даху, частково реставрована в'їзна брама [39, с. 326]. Роботи з підготовки до реставрації замків відобразилися у фундаментальних історико-архітектурних дослідженнях замків, зокрема, у Бродах, Жовкві та Олиці [46; 50].

Проблеми пам'ятко-охоронної роботи обговорювалися на XII загальнопольському з'їзді Ради реставраторів, що відбувся на Волині 20–24 вересня 1927 р. [37, с. 52–53]. Першорядну увагу приділено збереженню, зокрема замку Любарта у Луцьку, реставрація якого не проводилася з часу утворення Волинського воєводства. Було ухвалене рішення дослідити стан пам'ятки, провести будівельні роботи із зміцнення фундаменту, замурувати великий пролом в стіні та тріщини у стінах. Воєвода підняв питання про призначення окремого окружного реставратора для Волинського воєводства, а не єдиного реставратора на три воєводства з місцеперебуванням у Любліні. Роботу Волинської окружної комісії у 1930 р. очолив Юзеф Дуткевич. Протягом 1932–1934 рр. він здійснив інвентаризацію 67 архітектурних пам'яток, в т. ч. замків та фортець у Дубно, Клевані, Корці, Крем'янці, Острозі, Зимному та інших населених пунктах [44]. Замки Волині описувалися серед важливих пам'яток краю у тогочасних путівниках Адама Войнича та Мечислава Орловича [45, s. 125].

Численні споруди мілітарного призначення упродовж першої половини ХХ ст. вже переважно не використовувались за призначенням. Лише в поодиноких випадках, як, наприклад, в Олиці, де ще існувала резиденція князів Радзівілів, Підгірцях, де до 1946 р. діяла філія Львівського історичного музею, Острозі, де 1916 р. в замку князів Острозьких був відкритий музей, в Ужгороді у приміщеннях оборонних споруд влаштовувались музеї, а самі приміщенні підтримувались у належному стані, або ж реставрувалися відповідно до пам'ятко-охоронних вимог. Протягом другої половини ХХ ст. здебільшого вони перебували в аварійному стані та достосовувалися для господарських потреб. Заледве не повсюдно у них розміщувалися склади і промислові підприємства, навчальні та медичні заклади, військові частини, в'язниці тощо. Сотні давніх об'єктів невдовзі були розорені чи зникли під новочасними забудовами. Дійшло до того, що нині лише мікротопоніми чи живописні руїни нагадують про колишню велич деяких оборонних дворів, замків, палаців, інкастельованих сакральних споруд і фортифікацій.

Велику роль у збереженні цієї спадщини відіграли дослідники останньої третини ХХ ст., які були, одночасно, видатними вітчизняними кастеологами зі світовим ім'ям. Жахливий стан

збереження археологічних та архітектурних пам'яток Галичини, Поділля та й, врешті-решт, усієї України змушував їх неодноразово бити на сполох. Вони ревно популяризували серед громадськості українську минувшину, передусім бережливе ставлення до історичних пам'яток.

Серед цих дослідників – відомий український реставратор Іван Могитич [17; 18]. Під його керівництвом колектив Інституту «Укрзахідпроектреставрація» провів чималий обсяг робіт з дослідження кам'яних оборонних укріплень Західної України, а публікації та практичні розробки учених зберегли своє наукове значення донині та заклали підвалини для проведення масштабних робіт з реконструкції та реставрації багатьох споруд.

Автором статей та першої монографії з історії Олеського замку, на сторінках яких розглянуто багато важливих питань оборонного будівництва, є Борис Возницький – натхненник та ініціатор відродження сотень архітектурних пам'яток [5; 8]. Саме під його керівництвом створено музей в Олеському замку, відновлено оборонну вежу у П'ятничанах, розпочато масштабні реставрації замків у Золочеві, Підгірцях і Жовкві [31].

Великий резонанс у наукових колах викликали наукові здобутки Ореста Мацюка [16] та Михайла Рожка [27; 33; 34].

Найбільшою заслугою О. Мацюка у 80-ті рр. ХХ ст. стало заснування та керівництво Товариства прихильників замків і палаців. У цей час чимало представників львівської інтелігенції переважно з власної ініціативи, долучалися до справи реставрації пам'яток історії і культури. О. Мацюк фактично давав документальні матеріали про зниклі дерев'яні споруди оборонного призначення, замки, палаци, оборонні монастирі та інші інкастельовані сакральні будівлі. Роботу у цьому напрямку він розпочав із вивчення вітчизняної та зарубіжної літератури, наполегливо укладав бібліографію з теми. Згодом дійшла черга й до найдрібніших згадок у архівних джерелах зображень оборонних пам'яток у геральдиці, сфрагістиці, мистецьких творах і світлинах. Чимало унікального джерельного матеріалу О. Мацюк зібрав особисто під час експедицій. Десятки тисяч карток, заповнених його рукою та систематизованих за географічним принципом, увійшли після кончини ученого до його особистого фонду та, певна річ, на довгі роки заклали підвалини для сучасного розвитку української кастеології [27].

Зазначимо, що лише невелика їх частина опублікована в авторських статтях та матеріалах конференцій [16]. На жаль, учений не встиг за життя опублікувати розгорнутого дослідження оборонних пам'яток. Сьогодні його путівник «Замки і фортеці Західної України», у якому численні джерельні матеріали різних видів і типів представлено за маршрутним туристичним принципом («Золота підкова», «По Жовківщині», «До наскельної фортеці Тустань», «Місцями князя Льва Даниловича», «Шляхами Волині», «До скиту Манявського», «По Західному Поділлю», «Дорогою до Перемишля», «Оборонні споруди Закарпаття»), міцно утримує першість з-поміж аналогічних видань, присвячених «замковому туризму». Внесок О. Мацюка у розвиток української кастеології був гідно відзначений у світовій науці. Він був обраний членом Міжнародного товариства фортифікацій.

Відомий український кастеолог Михайло Рожко у 1971 р. зацікавився скельною групою поблизу гірського села Урич Сколівського р-ну Львівської області, де свого часу розташовувалась давньоруська дерев'яна наскельна фортеця Тустань. Протягом семи років наполегливої праці було зафіксовано чотири тисячі пазів, врубів, лунок, у яких кріпилися до каменю дерев'яні фортифікаційні конструкції [27]. Дані цих обмірів дали змогу отримати більш-менш виразний ескіз дерев'яної забудови на скелях. Згодом погляди М. Рожка зверталися щоразу на ширший регіон функціонування фортець і оборонних укріплень доби Київської Русі та Галицько-Волинського князівства (Руського королівства): вивчення пам'яток з наскельною забудовою поблизу таких сіл: Бубнища, Розгірче, Підкаменя. Детальне дослідження карпатських та прикарпатських городищ та численних інкастельованих об'єктів дозволило вченому довести функціонування потужної Карпатської лінії оборони на найзалюдненіших здавен місцевих шляхах сполучення [33].

На багатому фактологічному матеріалі аналізуються питання, пов'язані з оборонним будівництвом у 325 населених пунктах усіх сучасних районів Львівської області, у каталогі-інформаторі, автором якого є нинішній голова Товариства прихильників фортець і палаців Воло-

димир Пшик [31; 32]. Ця праця, багато ілюстрована графічними зображеннями та фотографіями споруд мілітарної архітектури, містить дані щодо часу їх заснування, першої писемної згадки і власників та супроводжується значною кількістю покликань на різноманітні джерела. Вона знайшла своїх читачів не лише серед кастеологів, але й краєзнавців та усіх, хто цікавиться минулим населених пунктів Львівської області.

Функціонування окремих твердинь Львівської землі та суміжних територій розглядаються у працях Володимира Александровича. Важливо відзначити внесок цього ученого у справу пошуку в іноземних та українських архівосховищах неопублікованих інвентарів замків України.

Автором багатьох досліджень у царині збереження архітектурно-містобудівної спадщини України та історичних міст Західної України, їх еволюції, типології, розпланувальних систем та композиційно-містобудівних характеристик, архітектурних та містобудівних проектів, зокрема генерального плану заповідника «Княжий Белз», містобудівного комплексу історичного ядра міста Жовкви та десятка інших населених пунктів Львівської області є віце-президент Товариства прихильників фортець і палаців та віце-президент Українського комітету ІКОМОС Микола Бевз [3]. Цінні історико-архітектурні дослідження фортифікаційних комплексів ведуться на очолюваній ним кафедрі реставрації та реконструкції архітектурних комплексів Національного університету «Львівська політехніка» [4].

Результатом дослідницьких робіт, проведених за останні десятиліття, було укладення в Україні та за кордоном багатьох довідкових видань, в яких відображено інформацію про більшість пам'яток оборонної архітектури регіону [10; 19; 30; 36; 40; 47]. Ця інформація лягла в основу навчальних курсів із замкового туризму, які стали обов'язковими у навчальних планах з підготовки працівників туристичної галузі [35].

Починаючи із створення історико-культурних заповідників у Львові та Острозі, оборонні об'єкти поволі почали переходити під безпосередню опіку держави. В останнє десятиліття серйозні реставраційні роботи, що спираються на копії дослідження мистецтвознавців та архітекторів, розгорнулися у Жовкві, Золочеві, Підгірцях [20–22; 24–26]. На жаль, певною профанацією відмічені реставраційні роботи на об'єктах Національного заповідника «Замки Тернопілля».

Слід відмітити, що кількість наукових публікацій, присвячених безпосередньо історії таких замків, як Поморянський, Добромільський, Клеванський, замок у Старому селі та ін., до сьогодні залишається дуже малою [13]. Вітчизняні і зарубіжні туристичні путівники чи мережеві матеріали лише калькують найвідоміші факти їхньої історії [7; 9; 11; 12; 28, 29, 38].

У другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. лише у монографічних дослідженнях українських істориків В. Лесика, В. Лаби, О. Мацюка та В. Пшика можна почерпнути деяку інформацію про військову історію цих твердинь [14; 15; 16; 31; 32].

Включення дев'яти замків Львівщини (Одесько, Підгірці, Золочів, Поморяни, Свірж, Старе Село та ін.) до державного заповідника «Галицька корона» ще дає надію уберегти те, що поволі зруйнував час та недбале ставлення до визначних пам'яток минувшини краю з боку байдужих невігласів, а найчастіше – свідомих високопосадових руйнівників різного кшталту, які десятиліттями чинили опір будь-яким діям, спрямованим на збереження національної історико-культурної спадщини.

Отже, вищерозглянуті факти дають підставу твердити, що замки Західної України посідали важливе місце не лише у системі оборони, але й відігравали важливу роль у суспільному житті краю упродовж тривалого історичного періоду.

1. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. – Ф. Р. 15. – Оп. 1. – Спр. 1. 2. Алекберли М.А. Борьба украинского народа против турецко-татарской агрессии во второй половине XVI – первой половине XVII вв. / М.А. Алекберли. – Саратов: Изд-во Саратовск. ун-та, 1961. – 271 с. 3. Бевз М. Історичні міста Галичини: проблеми вивчення і збереження / Микола Бевз // Записки наукового товариства ім. Шевченка. – 2001. – Т. 241. – С. 84–112. 4. Берлач О.П. Принципи історико-архітектурного формування фортифікаційних комплексів Волині: автореф... канд. архіт.: спец. 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури / Олександр

Павлович Берлач. – Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2008. – 18 с. 5. Возницький Б. Автопортрет на тлі часу / Борис Возницький. – Львів: «Центр Європи», 2006. – 56 с. 6. Гаврилюк С. Історичне пам'яткознавство Волині, Холмищини і Підляшшя (XIX–початок XX ст.). – Луцьк, 2002. – 532 с. 7. Гаськевич О. та ін. Замки Західної України. Історія. Фотографії. Карта-схема: путівник. – б.м., б.д. 8. Грабовський В. Возницький. – Кн. перша: Предтеча. – Львів: Вид-во «Вільна Україна», 2000. – 128 с. 9. Гуркіна Г.О., Сердюк О.В. Замки та фортеці України / Г.О. Гуркіна, О.В. Сердюк. – Харків: Торсінг плюс, 2008. – 95 с. 10. История городов и сел Украинской ССР. Львовская область. – К., 1978. 11. Іванов О. Замки і палаци Західної України: історія – культура – туризм (Історико-архітектурні пам'ятки замкового мистецтва) / О. Іванов. – К.: Наш світ; Укргеодезкартографія, 2004. 12. Івченко А.С., Пархоменко О.А. Україна. Фортеці, замки, палаци. /А.С. Івченко, О.А. Пархоменко. – К.: Картографія, 2009. – 600 с. 13. Кріль М. Замок Гербуртів у Добромилі // Історичні пам'ятки Галичини: матер. другої наук. краєзнавчої конф., Львів, 21 листоп. 2002 р. – Львів, 2003. – С. 155–166. 14. Лаба В. Історія міста Поморяни від найдавніших часів до 1939 року /Василь Лаба // В. Лаба, А. Жуковський. Історія міста Поморяни. – Львів, 2001. – С. 3–85. 15. Лесик. О. Замки та монастирі України / О.В. Лесик. – Львів: Світ, 1993. – 176 с. 16. Мацюк О. Замки і фортеці Західної України. Історичні мандрівки. – 2-ге вид., випр. і доп. / Орест Мацюк. – Львів: “Центр Європи”, 2009. – 200 с. 17. Могитич І. Р., Могитич Р. І. Особливості техніки мурування і архітектурних форм галицько-волинського зодчества (X–XIV ст) / І. Р. Могитич, Р. І. Могитич // Археологія. – 1990. – № 4. – С. 56–68. 18. Могитич І. Оборонні вежі Галицької і Волинської земель II – п. 16 ст. / Іван Могитич // Вісник інституту “Укрзахідпроектреставрація”. – 2000. – Т. 11. – С. 3–14. 19. Нельговський Ю.А., Годованюк Е.М. Каменные замки Западной Украины XVI – первой половины XVII в. // Архитектурное наследство. – № 34. – М.: Стройиздат, 1986. – С.126. 20. Оконченко І. Дослідження міських укріплень Жовкви XVII–XVIII ст. / Ігор Оконченко // Жовква крізь століття: наук. зб. – Вип. 1: матер. наук. конф., присвяченої 15-й річниці утворення ДІАЗу в Жовкві; 22–24 квітня 2010 року. – Жовква, 2010. – С. 172–188. 21. Оконченко О. Дослідження оборонних укріплень ядра Жовківського замку станом на перший період уфортифікування / Ольга Оконченко // Жовква крізь століття: наук. зб. – Вип. 1: мат. наук. конф., присвяченої 15-й річниці утворення ДІАЗу в Жовкві; 22–24 квітня 2010 року. – Жовква, 2010. – С. 158–171. 22. Омельчук Б. Оборонні споруди Золочева у XV–XVII ст. / Богдан Омельчук // Старий Луцьк: наук.-інформ. зб. ЛДІКЗ. – Вип. VI. – Луцьк, 2010. – С. 310–321. 23. Омельчук Б. Організація оборонних міст Руського і Белзького воєводств на “татарських шляхах” у другій половині XV–XVI ст. / Богдан Омельчук // Всеукраїнський науковий журнал “Мандрівець”. – Вип. 1. – С. 15–24. 24. Омельчук Б. Неіснуючі дерев'яні замки XVII ст. у Бродах, Стрию і Яворові: фортифікаційні особливості та озброєння. / Б.А. Омельчук // Науковий вісник НЛТУ України. – Вип. 20.10. – С. 335 – 345. 25. Омельчук Б. Резиденційне будівництво на Львівщині в останній чверті XVII століття / Богдан Омельчук // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: зб. наук. пр. Рівненського державного гуманітарного університету. – Вип. 19. – Рівне, 2010. – С. 32–37. 26. Омельчук Б. Якуб Собеський як воєначальник та організатор оборонного будівництва на Львівщині у першій половині ХУІІ століття / Богдан Омельчук // Держава і армія // Вісн. НУ “Львівська політехніка”. – 2011. – Вип. 670. – С. 45–51. 27. Омельчук Б. Кастеологічні праці Ореста Мацюка та Михайла Рожка / Б.А. Омельчук // Старий Луцьк: наук.-інформ. зб. – Вип. 7. – Луцьк: Вид-во «Терен», 2011. – С. 532 – 542. 28. Палков Т. Замки Львівщини. Історія та легенди: путівник / Тарас Палков. – Львів, 2007. – 64 с. 29. Палков Т. Львівська область. Найцікавіші місця: путівник / Тарас Палков. – Львів, 2008. – 64 с. 30. Пам'ятки архітектури і містобудування України: довідник Держресстру національного культурного надбання / В. В. Вечерський, О. М. Годованюк, Є. В. Тиманович та ін.; за ред. А. П. Мардера, В. В. Вечерського. – К.: Техніка, 2000. – 664 с. 31. Пишук В. Укріплені міста, замки, оборонні двори та інкастельовані сакральні споруди Львівщини XIII–XVIII ст.: каталог-інформатор. – Львів, 2008. – 240 с. 32. Пишук В. Надбрамна вежа укріплення у селі П'ятничанах на Львівщині / В. Пишук // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. ССХІІ: Праці Комісії архітектури та містобудування. – Львів, 2001. – С. 451–473. 33. Рожко М.Ф. Карпатські фортеці

доби Київської Русі // Київська Русь: Культура, традиції / відп. ред. Я.Д. Ісаєвич.– К.: Наук. думка, 1982. – С. 12–20. 34. Рожко М.Ф. Оборонно-житлові вежі в системі укріплень Галицько-Волинського князівства // Любецький з'їзд князів 1097 року в історичній долі Київської Русі: матер. Міжнар. наук. конф., присвяченої 900-літтю з'їзду князів Київської Русі у Любечі. – Чернівці: Сіверянська думка, 1997.– С. 149–156. 35. Рутинський М.Й. Замковий туризм в Україні. Географія пам'яток фортифікаційного зодчества та перспективи їх туристичного відродження: навч. посіб. / Михайло Йосипович Рутинський.– К., 2007.– 432 с. 36. Терський С. В. Олика. Історичний нарис. – Львів: Новий час.– 52 с. 37. Терський С. В. Історія археології та історичного краєзнавства Волині. – Львів: Вид-во Національного університету “Львівська політехніка”, 2010. – 380 с. 38. Трубочанінов С. Країна замків і фортець. – 2-ге вид. / Сергій Трубочанінов. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. – 56 с. 39. Чайка В. Збаразький та інші пізньосередньовічні замки Тернопільщини як пам'ятко-охоронні об'єкти / Володимир Чайка. – Чернівці, 2010. – С. 324–332. 40. Aftanazy Roman. Materiały do dziejów rezydencji.– T. 5 A–B : Dawne województwo Wołyńskie. – Warszawa, 1988.– 380 s. 41. Charewiczowa L. Zamki króla Jana III w Małopolsce Wschodniej. – Lwów, 1933. – 43 s., [6] il. 42. Czolowski A. Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej / A. Czolowski // Teka Konserwatorska Galicyi Wschodniej.– Lwow: Druk. W. Szykowskiego, 1892.– R.I.– S. 3-70. 43. Czolowski A., Janusz B. Przeszłość i zabytki województwa tarnopolskiego / A. Czolowski, B. Janusz.– Tarnopol, 1926. 44. Dutkiewicz J. Zamki warownie na Wołynju // Kalendarz ziem wschodnich za rok 1935.– Warszawa, 1934.– S. 227–233. 45. Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Wołyniu z 101 ilustracjami i mapą województwa.– Łuck, 1929.– 380 s. 46. Osiński M. Zamek w Zółkwi. – Lwów, 1933. 47. Pilarczyk Zbigniew. Fortyfikacje na ziemiach koronnych Rzeczypospolitej w XVII w.– Poznań: Instytut Historii UAM, 1997. 48. Polak Tadeusz. Zamki na Kresach.– Warszawa, 1997.– 220 s. 49. Sokalski B. Powiat Sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym. / Bronislaw Sokalski. – Lwów, 1899.– 491 s. 50. Sosnowski O. Studium pierwotnego założenia (1586 r.) i obwarowania (1630 – 1635) miasta Brodów // Biuletyn Historii Sztuki i Kultury. – 1933/1934. – Z.2. №4. – S. 245–253. Tomkowicz S. Ołyka // Prace Komisji Historii Sztuki PAU.– T. 3.– Kraków, 1923.– S. 1–37. 51. Wiadomosci archeologiczne.– T. 9. – 1929. 52. Zamorski B. Kronika pomorzańska według źródeł miejscowych opowiedziana / Bronislaw Zamorski. – Lwow, 1867. – 184 s.

УДК 930(474): [329:355.016(477.83(86))"18/19"

А.Я. Нагірняк

Національний університет “Львівська політехніка”

ПАРАМІЛІТАРНИЙ РУХ ГАЛИЧНИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.: ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

© Нагірняк А.Я., 2012

Показано основні здобутки української історіографії з проблеми еволюції парамілітарних рухів Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. в українських військових з'єднаннях.

The article outlines the main achievements of Ukrainian historiography of evolution of paramilitary movements into Ukrainian military union in Galicia at the end of XIX th century and at the beginning of XX th century.

Актуальним завданням сучасної історичної науки є дослідження українського парамілітарного руху, що висвітлює один з етапів формування національних Збройних сил. Протягом тривалого часу проблема парамілітарного руху проходила повз увагу українських дослідників, що було спричинено багатьма причинами.